

Dkt. Anthony J. Tomasino, Uyahudi Kabla ya Yesu, Kipindi cha 12, Kuja kwa Roma

© 2024 Tony Tomasino na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Anthony Tomasino na mafundisho yake kuhusu Uyahudi kabla ya Yesu. Huu ni kipindi cha 12, Kuja kwa Roma.

Kwa hivyo, tuko katika hatua nyingine ya mabadiliko katika historia ya Wayahudi.

Tunafika wakati wa Warumi. Kwa hivyo, tulipowaacha mashujaa wetu mara ya mwisho, au tunaweza kusema katika kisa hiki mashujaa wetu, tulikuwa katikati ya mapambano ya ukuu huko Yudea. Salome, ambaye alikuwa kitandani mwake cha kufa, alikuwa amemteua mwanawe Heraclius II kama mrithi wake.

Alikuwa mwanawe mkubwa. Alikuwa akihudumu kama kuhani mkuu. Lakini ilionekana mwanawe mdogo, ambaye jina lake lilikuwa Aristobulus II, alikuwa na mawazo yake mwenyewe.

Kwa hivyo, alivamia Yerusalemu, akaizingira hekalu, na hatimaye akafanya makubaliano na Heraclius. Sasa, Heraclius hakuwa mtu mwenye tamaa. Kwa kweli hakuwa hivyo.

Alikuwa mtu wa aina ya utu wa kikohozi zaidi. Aristobulus alikuwa mtu mkali zaidi. Lakini Heraclius alipopewa ofa, pendekezo ambalo lingemruhusu kustaafu na kupata pensheni nzuri ambayo angeweza kuishi nayo maisha yake yote, alifikiria hilo kama ofa ambayo hangeweza kukataa.

Na hivyo alijiuzulu kiti cha enzi na ukuhani mkuu. Anakuja na mpango wa kifurushi. Na akastaafu kwenda nchi ya Idumea.

Kwa nini Idumea? Naam, ili kumtoa Yudea, kwa jambo moja, ambapo hangekuwa aina yoyote ya fimbo ya umeme kwa aina yoyote ya upinzani dhidi ya Aristobulus. Na alifikiri angeweza kuishi maisha mazuri na ya utulivu huko Idumea. Sasa, ingekuwa maisha mazuri na ya utulivu isipokuwa uwepo wa mtu aliyeitwa Antipater, ambaye alikuwa gavana wa Idumea wakati huo.

Alikuwa mzaliwa wa nchi. Alikuwa Mwidumea. Kwa hivyo, hii ina maana kwamba alikuwa wa ukoo wa watu waliolazimishwa kubadilika wakati wa John Hercules, labda si yeye binafsi, lakini pengine baba yake, unajua.

Kwa hivyo, alikuwa mwongofu wa dini ya Kiyahudi. Hakuonekana vizuri kama mwongofu wa dini ya Kiyahudi, lakini alikuwa mtu tajiri sana, na alikuwa mtu mwenye nguvu kiasi. Pia alikuwa mtu mjanja sana.

Aliona kuwasili kwa Heraclius II kama fursa ya kujitajirisha kwa kumchukua jamaa huyu chini ya bawa lake. Jambo la kwanza analohitaji kumshawishi ni ukweli kwamba maisha yake yako hatarini. Unajua, kwa kweli, namaanisha, je, unafikiri kweli kwamba Aristobulus atakuacha uishi? Wewe ni tishio kwake, jamani.

Unajua, unaweza kudhoofisha nguvu zake. Unaweza kumwondoa katika nafasi yake. Hatakuacha salama hapa.

Kama ningekuwa wewe, ningekuwa nikiangalia kila kivuli. Ningekuwa nikiangalia kila kona kwa sababu huwezi kujua muuaji anaweza kuwa amejificha wapi. Labda kuna ukweli fulani kwa kile Antipater alikuwa akisema wakati huu.

Unajua, Aristobulus alikuwa mtu mwenye tamaa kubwa, na Heraclius alikuwa tishio kwa mamlaka yake. Kwa hivyo, Heraclius anaamua, sawa, jamani, nitafanya nini? Na Antipater anasema, sawa, tunapaswa kukurudisha kama kiongozi wa Wayahudi na kumwondoa Aristobulus huko. Kwa hivyo, Antipater anamfadhili Heraclius kuajiri mamluki.

Na mamluki hawa watamweka Heraclius tena kwenye kiti cha enzi. Watarudi kwenye kiti cha enzi cha Yerusalemu. Kwa hivyo, Heraclius anaenda Yerusalemu na wanajeshi wake.

Wanazingira hekalu ambalo Aristobulus ameshikiliwa. Na ndugu wote wawili hatimaye wanatambua kwamba hataweza kuvunja kuta kwa kikosi hiki kidogo cha nguvu alichonacho. Hapo ndipo wanapopokea habari kwamba Roma imefika mashariki.

Unaona, Pompey, jenerali wa Kirumi, hapo awali alikuwa amekuja mashariki ili kutatua mambo fulani katika jimbo la Ponto, ambalo liko juu katika maeneo ya kaskazini karibu na Asia Ndogo. Na huko juu, atajaribu kupunguza uwezekano wa uasi na kuongeza hili kama jimbo kwa mamlaka ya Kirumi. Na akiwa huko, anaamua kwamba atashughulika na mabaki ya Milki ya Seleucid pia, ambayo kwa wakati huu haiwezi kuitwa himaya hata kidogo.

Waseleucid walikuwa wakigawanyika. Walikuwa wakipigania ni nani angekuwa kiongozi, ni nani alikuwa mrithi, ni nani alikuwa halali, ni nani hakuwa halali. Na Roma iliona matatizo huko Syria kama tishio linalowezekana kwa maslahi yao ya kibiashara.

Nami nasema, Roma haikuwahi kufanya chochote katika enzi hii bila sababu nzuri. Walikuwa watu wa vitendo sana. Na waliona Syria kama tishio linalowezekana kwa biashara rahisi.

Waliona uwezekano kwamba Syria inaweza kuvamiwa na Parthia. Na Roma iliogopa Parthia. Parthia ilikuwa kubwa.

Parthia ilikuwa imara. Parthia iliwahi kupigana nao hapo awali. Kama Parthia ingeingia na kuiteka Siria, basi hilo lingeweza kumaanisha matatizo kwa Roma upande wa mashariki.

Kwa hivyo, waliamua kwamba ilikuwa wakati wa kuongeza Washami, himaya ya Siria, himaya ya Seleucid kwenye himaya yao pia. Kwa hivyo hawa hapa. Pompey yuko katika jiji la Damasko huko Syria.

Na anajaribu kushughulikia mambo huko. Heraclius na Aristobulus wanaamua kuchukua jukumu la kukata rufaa Roma kwa msaada katika kutatua tatizo lao dogo la urithi. Wote wawili walidhani kwamba walikuwa na haki bora zaidi.

Aristobulus, kimsingi kwa sababu ya utu wake mwenyewe na nguvu zake za ushawishi na kadhalika, na Heraclius kwa sababu alikuwa ametajwa kuwa mrithi. Kwa hivyo wote wawili wanatuma wajumbe wao kwa Pompey. Nini kinatokea huko? Naam, tutachukua muda hapa kuzungumzia mahali Roma ilipotoka katika jambo hili lote na kile Pompey alikuwa akifanya hapa.

Jiji la Roma lilianzishwa yapata mwaka 625 KK, kulingana na kila kitu tunachoweza kusema. Kuna hadithi kadhaa tofauti zinazozunguka kuhusu kwa nini Roma ilianzishwa na jinsi ilivyoanzishwa. Labda maarufu zaidi ni wazo kwamba kulikuwa na ndugu hawa wawili, Romulus na Remus, ambao walikuwa wana wa Mars na Nymph.

Hadithi inasema kwamba walilelewa na mbwa mwitu jike, kwa hivyo kuna aina ya sanamu maarufu yenye wavulana hawa wawili wadogo wakimnyonyesha mbwa mwitu huyu jike. Lakini kwa vyovyote vile, wazo kwamba Roma ilikuwa na asili hizi za kimungu halikuwa la kipekee hata kidogo. Karibu kila mji ulidai aina fulani ya asili ya kimungu katika siku hizo.

Lakini kwa takriban karne moja, kwa kweli, Roma ilichaguliwa na mfalme na ilitawaliwa na wafalme waliochaguliwa. Hiyo ni kama aina ya utata wa maneno unapoifikiria. Unajua, wafalme kwa kawaida hawachaguliwi.

Wafalme kwa kawaida huzaliwa katika nafasi hiyo, lakini si katika kisa cha Roma. Wafalme wao walichaguliwa kutoka kwa tabaka la watawala mashuhuri. Kwa hivyo, mnamo 500 KK, walibadilisha umbo lao la serikali na wakawa jamhuri.

Na jamhuri iliongozwa na maseneta ambao pia walichaguliwa kwa nafasi zao. Tena, wakuu wote walipata nafasi ya kumpigia kura yule waliyemtaka awe maseneta wao. Lakini aina ya serikali waliyoichagua inaonekana kwetu kwa njia zenye mwangaza

mkubwa ikilinganishwa na serikali zilizokuwa zikiongozwa na dhalimu au dikteta wa aina fulani au mwingine au na kuhani wa aina fulani.

Lakini badala yake, wana kundi hili la watu wanaokusanyika pamoja na kufanya maamuzi yao kidemokrasia kuhusu kile wanachotaka kufanya. Naam, walichotaka kufanya ni kupanuka. Muda si mrefu, waligundua kwamba jiji lao la Roma halikuwa kubwa vya kutosha kukidhi mahitaji yao au matamanio yao.

Na hivyo, walianza kwenda nje na kufanya ushindi na mazungumzo na miji mingine huko Italia. Katika rasi yote ya Italia, walikuwa na sera hii ambapo mara tu watakapomshinda mtu au labda kujadiliana naye, miji waliyoishinda ingepewa uraia huko Roma. Kwa hivyo, tuseme uko katika jiji lililo umbali wa maili mia kadhaa kutoka Roma, lakini ungekuwa na marupurupu yote ya raia anayeishi ndani ya jiji la Roma lenyewe.

Kwa hivyo, unaweza kupata kura zako, unaweza kupata fedha za umma, na mambo haya yote mazuri. Kuna hisia nyingi za urafiki zilizojengwa miongoni mwa miji hii ya Italia kiasi kwamba baadaye kidogo, jamaa mmoja kwa jina Hannibal, ambaye alikuwa kutoka Carthage, alipoamua kwamba angeandamana dhidi ya Roma baada ya migogoro kadhaa kati yao, alijaribu kuwafanya baadhi ya miji hii ya Italia ijiunge naye katika uasi. Na yote yalikataa.

Sio kwa sababu waliigopa Roma sana bali kwa sababu walipenda faida za kuwa sehemu ya himaya ya Roma wakati huo. Vyovyote vile, hivi ndivyo mambo yalivyoendelea hadi 210 KK. Mnamo 210 KK, Roma ililazimika kuteka mji wa kisiwa cha Sicily kwa sababu ulikuwa ukitumika kama kituo cha uvamizi na kadhalika.

Kwa hivyo, walianzua wanataka kuichukua Sicily. Lakini walipofikia hatua hii, walianzua kwamba hawangeweza kuipa Sicily aina ile ile ya haki waliyoipatia miji katika rasi ya Italia kwa sababu kadhaa tofauti zilizohusika na hilo. Lakini moja ya sababu kuu ilikuwa ni kwa sababu hawakuhisi kama ilikuwa na viwango sawa vya ustaarabu na kadhalika.

Kwa hivyo badala yake, walichofanya ni kukiita kisiwa cha Sicily kuwa mkoa. Na huu ukawa mkoa wa kwanza wa Milki ya Rumi. Na kama mkoa, walitawaliwa na aina ya uongozi wa kijeshi na hawakuwa na aina ya haki kama raia wa Rumi wangekuwa nazo na ilibidi walipe kodi kwa Rumi.

Haikuwa vizuri sana kuwa sehemu ya jimbo kwa sehemu kubwa. Lakini kwa upande mwingine, Warumi walitoa ulinzi. Walitoa amri fulani.

Na kama kungekuwa na matatizo ya ndani ya aina mbalimbali, kama vile aina ya mambo yaliyoendelea na vikundi mbalimbali katika Milki ya Seleucid, Warumi

wangekuja na kuyatatua. Na Warumi walipokuja na kuyatatua mambo, yaliendelea kutatuliwa. Kwa hivyo, hebu tuzungumze kuhusu Pompey hapa kwa dakika moja.

Kwa hivyo, katika Jamhuri ya baadaye, majimbo yanatawaliwa zaidi na majenerali. Yanatumika kama aina ya mpaka wa kujihami kwa Milki ya Kirumi. Na hivyo, Pompey alitumwa mashariki ili kuongeza Ponto kwenye udhibiti wa Warumi.

Na pia alifanya uamuzi huu kwamba itakuwa kwa maslahi yake na maslahi ya Roma kuidhibiti Siria pia. Na kwa hivyo, ni wakati wanapokuwa huko wakishughulika na Siria ndipo wajumbe hawa wanawasili kutoka Yudea na kusema, hei, tungependa ututatulie matatizo. Tuna ugomvi mdogo wa kirafiki kati ya ndugu hapa.

Sasa, Wayahudi kwa kweli walikuwa na historia kidogo na Roma, na si historia nyingi, bali historia kidogo. Yuda alikuwa ameanzisha miadi rasmi kwa Roma katika siku za Antiochus Epifane. Na kulikuwa na aina hii ya hadithi walizokuwa wameunda ambazo zilisema kwamba Wayahudi na Warumi walikuwa aina ya binamu wa mbali wa kila mmoja.

Kwa hivyo hiyo ilikuwa aina ya rufaa yao. Walikuwa wamepokea barua hii, ambayo imeandikwa katika—naamini iko katika Vitabu vya Wamakabayo—ambayo inazungumzia jinsi wangekuwa na agano hili la udugu na Warumi, kwa kadiri tunavyoweza kujua, ambalo halikuwahi kuwapa gawio lolote. Ilikuwa ni hati rasmi tu.

Hivyo ndivyo ilivyokuwa. Kwa hiyo Pompey anawasili Syria. Hyrcanus na Aristobulus wote wanamsihi.

Wanasema, hei, unajua, sisi ni washirika wako. Tunataka utatue jambo hili. Na nina uhakika Pompey alisema, nani? Nini? Lakini hata hivyo, kwa hivyo wanalichunguza tena.

Na hakika, Pompey anasema, Sawa, nitakuambia tutafanya nini. Anasema lazima nielewe mambo na kurekebisha mambo hapa Syria. Kwa hivyo, nyote wawili kaeni tu.

Na hatimaye, nitagundua haya yote. Naam, Aristobulus anapata shida. Anadhani mambo hayaendi jinsi alivyotarajia.

Na hivyo, mara moja anarudi Yerusalemu na kuanza kuimarisha jiji, iwapo itaonekana kwamba Warumi watajaribu kulinyakua. Naam, jibu la Pompey ni kama vile ungetarajia. Pompey alisema, sawa, Syria inaweza kusubiri.

Nataka kushughulikia hili kundi dogo la waasi hapa kwanza. Kwa hivyo, mara moja anaenda Yerusalemu na kuuzingira mji. Inachukua miezi mitatu kuzingira mji ili kuingia Yerusalemu.

Alivunja malango ya hekalu Siku ya Upatanisho mwaka wa 63 KK. Kulingana na masimulizi ya Josephus, makuhani walikataa kuacha maombi yao na walikataa kuacha kutoa dhabihu zao.

Na wanajeshi wa Pompey waliwakata kwenye madhabahu. Zaidi ya hayo, Pompey alisisitiza kuingia Patakatifu pa Patakatifu penyewe. Unajua, hii ni kama aina ya kitu kinachokufanya upigwe na radi katika Agano la Kale.

Lakini anaingia katika Patakatifu pa Patakatifu kwa sababu amesikia hadithi kidogo kuhusu aina hii ya kitu. Na alitaka kuona kilichokuwa pale hasa. Ripoti yake haikuwa na maana.

Lakini hilo halikuzuia uvumi huo kuruka, bila shaka, kuhusu kichwa cha punda na mambo haya yote. Alimrejesha Heraclitus kwenye ukuhani mkuu. Na kwa kweli alitoa dhabihu huko hekaluni kwa ajili ya Bwana Mungu kama njia ya kuonyesha heshima yake kwa dini ya Wayahudi.

Kwa hivyo, hakuwa mbaya kabisa. Kwa upande mwingine, Hati za Bahari ya Chumvi, maandishi niliyoyataja hapo awali, 4QMMT, yanasema waziwazi kwamba Wayahudi wanapaswa kukataa dhabihu zozote kutoka kwa Mataifa kwa sababu wanazitoa dhabihu kwa mapepo tu. Lakini hata hivyo, nini kilimpata Aristobulus na wanawe? Naam, wanapelekwa Roma kama mateka.

Na hapa kuna hadithi kwa sababu, inaonekana, magereza ya Kirumi yalivuja kama Sims kwa sababu fulani ya ajabu. Labda ilikuwa kama magereza yenye ulinzi mdogo. Au labda kulikuwa na watu wengi pale ambao walihongwa kwa urahisi sana.

Lakini inaonekana kama kuwaweka Aristobulus na wanawe gerezani ilikuwa karibu haiwezekani. Kwa hivyo, baada ya Heraclitus kuwekwa kama kuhani mkuu, tuna masuala kadhaa hapa ambayo tutalazimika kuyashughulikia kulingana na Warumi. Baada ya kuingia jijini, lazima ashughulikie, kama ninavyosema, kutatuliwa kwa matukio hapa.

Lakini anamwacha msimamizi mtu anayeitwa Gabinius . Gabinius ni mmoja wa maafisa wake. Gabinius ni mtu wa kuvutia.

Kwa kweli tunamjua mengi kumhusu jamaa huyu. Alikuwa na kazi ndefu na yenye historia ndefu na alikuwa na ujuzi mwingi katika nyanja mbalimbali za siasa za Kirumi. Na ni jambo la kuchekesha kidogo.

Hatusikii sana kumhusu. Lakini Gabinius , nina uhakika kabisa kwamba hao ndio watu wanaokata nyasi. Acha niangalie.

Sawa. Tuko sawa? Sawa. Kwa hivyo, hebu tuone hapa. Hebu tujue niko wapi katika maelezo yangu hapa.

Kwa hivyo, baada ya Aristobulus kupelekwa Roma na baada ya Heraclitus kuwekwa katika nafasi ya kuhani mkuu, Warumi waliamua kwamba mamlaka yake ya kiraia yanapaswa kupunguzwa. Na hivyo, Roma iliweka Yerusalemu chini ya utawala wa Gabinius, ambaye alikuwa mwanasiasa huyu hodari kwa muda. Lakini Heraclitus alikuwa na jukumu la kuhakikisha kodi zililipwa na mambo ya kawaida ambayo kuhani mkuu alipaswa kufanya.

Lakini kuhusu utawala wa majeshi na aina hiyo ya kitu, Warumi waliamua kuchukua udhibiti wa hilo wenyewe. Antipater alitumia fursa hiyo. Antipater aliendelea kumdanganya Heraclitus.

Na Warumi walimtambua Antipater kama mwanasiasa mwenye uwezo mkubwa. Na hivyo, alikuwa akifanikiwa kujipatia nafasi. Mojawapo ya mambo yaliyofanywa sasa ni kwamba Yudea ililazimishwa kuachilia baadhi ya maeneo yao yaliyokaliwa na Wagiriki, maeneo ambayo yalikuwa yametekwa na Aristobulus na Alexander Junius.

Sasa, kilichotokea hapa mara tu miji hii ilipoachiliwa kutoka kwa udhibiti wa Wayahudi ni kwamba Wayahudi waliokuwa wakiishi katika maeneo hayo sasa walikuwa watu wasiostahili. Na wengi wao walirudi Yerusalemu na aina ya, vizuri, usingiita kitongoji, lakini makazi yalikuwa kuzunguka Yerusalemu, ambayo yaliongeza idadi ya watu na kutoza kodi rasilimali za Yerusalemu wakati huu. Kwa hivyo, umati wa wakimbizi, Warumi walihitaji kodi ziongezwe sasa kwa sababu unahitaji kulipa marupurupu yako ya Warumi, marupurupu ya kudhibitiwa na kulindwa na Warumi, tutasema.

Unaweza kufikiria kwamba hili halipendezi sana kwa watu wa Yudea kwa wakati huu. Kwa hivyo, hebu tuzungumzie kidogo kuhusu Heraclitus na kinachotokea hapa. Kama tunavyosema, ingawa yeye ni kuhani mkuu na tunaweza kusema mamlaka ya cheo huko Yerusalemu, Antipater, na Warumi ndio hasa wanaofanya kazi kwa wakati huu.

Kwa hivyo, Antipater, nguvu nyuma ya kiti cha enzi. Tutakuwa na mapambano kadhaa hapa sasa kuhusu ni nani hasa atakayeidhibiti Yerusalemu. Kama nilivyosema, Mrumi, hebu nione, nasema nini? Magereza ya Kirumi yanaonekana kuvuja sana.

Alexander, mwana wa Aristobulus II, alitoroka mwaka wa 57 KK kutoka Roma, na akateka ngome kadhaa kote katika nchi ya Yudea. Aliweza kujiweka vizuri sana katika maeneo hayo. Uasi unazuka Yerusalemu yenyewe, kwani kuna kundi linalopendelea kuwa na Alexander kama kuhani mkuu na kiongozi, na Gabinius, jenerali wa Kirumi, analazimika kuzima uasi huu. Naam, anamshutumu Heraclitus kwa kutokuwa na uwezo na kwa sababu Heraclitus hana uwezo, anaamua kwamba Heraclitus bado ana nguvu nyingi sana.

Kwa hivyo, Gabinius anamwoko na kisha anaendelea kufanya aina ya marekebisho ya ardhi na mkoa wa Yudea. Wakati mwingine tunayaita haya marekebisho ya Gabinius, lakini Gabinius alikuwa na jukumu la kurekebisha sera kadhaa kuzunguka Milki ya Rumi. Lakini baadhi ya mambo aliyofanya, anamrudisha Alexander Rumi baada ya kumtoa Yerusalemu.

Commented [TH1]:

Anamruhusu Heraclitus kubaki kuhani mkuu. Katika hatua hii, amepokonywa kabisa mamlaka ya kiraia. Na Yudea imegawanywa katika wilaya tano za utawala.

Kila moja imepewa baraza la kufanya kazi kama mbunge wake, na kila moja imechaguliwa kutoka kwa watu, kutoka kwa watu mashuhuri wa Wayahudi. Tuna gereza lingine la gerezani. Kwa hivyo, baada ya taifa kupangwa upya hapa na Gabinius, tuna mwana mwingine Aristobulus mwenyewe wakati huu na mwanawe Antigonus, ambaye alitoroka kutoka Roma, na sasa wanarudi tena Yudea.

Wanaunda jeshi na wanajaribu kuiteka Yerusalemu tena. Gabinius tena analazimika kuzima uasi huo na Aristobulus anarudishwa Roma. Lakini cha kufurahisha ni kwamba, Antigonus anaruhusiwa kubaki Yudea.

Kwa nini, tafadhali niambie, Antigonus anaruhusiwa kubaki Yudea? Inaonekana mama yake, mama yake Antigonus, alimwomba na kumsihi Gabinius amruhusu abaki kwa sababu, unajua, mama hapaswi kuishi bila mwanawe. Sijui alisema nini hasa. Inaonekana, mwanamke huyu alikuwa na nguvu za ajabu za ushawishi kwa sababu Warumi walikubali Antigonus abaki Yudea.

Mwaka mmoja baadaye, Alexander anaunda jeshi lingine. Kwa mara nyingine tena, uasi huu pia unakandamizwa na Warumi. Kwa hivyo mara kwa mara, katika kipindi hiki chote, tunaona mapambano yanayoendelea kuhusu ni nani atakayeidhibiti Yerusalemu.

Tunaye Hyrcanus, ambaye ni kuhani mkuu. Tunaye Antipater, ambaye ni aina ya nguvu nyuma ya kuhani. Tunaye Warumi, ambao wanajaribu kuweka mambo katika mpangilio mzuri kadri wawezavyo.

Na kisha tuna Aristobulus na wanawe, ambao wanaendelea kusababisha kila aina ya matatizo. Sasa, Warumi, sehemu ya sababu kwa nini hawawezi kushughulikia tatizo hili huko Yudea kwa uamuzi ni kwa sababu wana matatizo yao wenyewe. Vita vya wenyewe kwa wenyewe vya Warumi wakati huu.

Katika majimbo, tuna majenerali hawa mbalimbali ambao kila mmoja anagombea madaraka na kuongeza maeneo na milki yao. Majimbo yalimaanisha pesa, na watu hawa walikuwa wakitajirika sana kwa kufanya kampeni za aina hii walizokuwa wakifanya katika majimbo. Pia walikuwa na tatizo na Seneti ya Roma.

Seneti ya Kirumi haikuwaamini majenerali, kwa sehemu kwa sababu majenerali hawakuwa waaminifu, lakini walikuwa na matatizo hapo awali na wanajeshi kuletwa Roma na kujaribu mapinduzi na majenerali wa Kirumi. Seneti ilitaka kuwaweka majenerali mbali na majeshi yao, kadri walivyoweza. Majenerali wanaanza kuunda vyama hivi vya wafanyakazi, ikiwa ungependa, watatu, kama tunavyowaita, ili kuongeza nguvu zao wenyewe, lakini pia kuepuka kukwaruzana.

Ni kama kila mmoja anavyosema, sawa, tutabaki katika eneo letu, wewe ubaki katika eneo lako, na tunaweza kusaidiana inavyohitajika. Utatu wa kwanza ulikuwa na Pompey, bila shaka tunamjua vizuri kufikia sasa, mtu mmoja kwa jina la Julius Caesar, tutasikia zaidi kumhusu baadaye, na mtu mmoja kwa jina la Crassus. Majenerali hawa watatu waliunda muungano huu, utatu wa kwanza.

Crassus alipokufa mwaka wa 53 KK, aina ya kwanza ya utawala wa watatu ilivunjika. Vita vilizuka kati ya Kaisari na Pompey mwaka wa 49 KK. Kama tulivyosema, kila mmoja wa watu hawa ana tamaa kubwa; kila mmoja anajaribu kuongeza umiliki wake, na katika kuongeza umiliki wake, wanaingiliana, na hilo husababisha mapigano na vita hivi kati ya majenerali.

Wakati majenerali katika majimbo wanapigana wao kwa wao, kila mtu anateseka. Kwa sehemu, na mojawapo ya mada ambazo tutaona katika kipindi hiki chote, majenerali hawa wanahitaji fedha ili kuwapa majeshi yao uwezo wa kupigana wao kwa wao. Wanapata wapi fedha hizo? Wanazipata kutokana na kodi kwa kuongeza kodi kwa watu katika majimbo. Hapo awali Yudea ililazimishwa kumuunga mkono Pompey.

Bila shaka, Pompey alikuwa mtu ambaye alikuwa tayari yuko mashariki, kama shetani, unajua aina ya kitu, lakini hatimaye Pompey aliuawa, na aina hii ya kuikomboa Yudea kutoka mikononi mwa Pompey, na sasa walihisi hitaji la kujipendekeza kwa Julius Kaisari. Waliogopa kwamba wangepadhibiwa na Julius Kaisari, lakini haikuwa hivyo, kwa sababu isingekuwa kwa faida ya Julius Kaisari kuwaadhibu Wayahudi. Kwa kweli, wanafikiri walikuwa wakifanya kile walichopaswa kufanya kama watu ambao walikuwa sehemu ya Milki ya Rumi.

Unamuunga mkono jenerali aliye juu ya ufalme wako. Kwa hivyo, nini kinaendelea Yudea wakati huu? Mengi yanaendelea Yudea wakati huu. Julius Kaisari anaamua kwamba atalazimika kusafiri hadi Misri kuingilia kati vita vya wenyewe kwa wenyewe.

Tunazungumzia vita gani vya wenyewe kwa wenyewe hapa? Tunazungumzia kaka na dada ambao wameenda vitani kuhusu ni nani atakayetawala Misri. Kaka na dada huyu pia ni mume na mke, kwa njia, kwa sababu hivi ndivyo mambo yalivyokwenda katika Misri ya Ptolemaic. Kimsingi, kama mafarao wa kale wa zamani, ambapo farao

mara nyingi angemwoa dada yake kwa sababu walitaka kuweka ukoo safi, Waptolema wamefuata desturi hiyo hiyo.

Sasa, katika kisa hiki, kaka na dada wanachukiana. Kwa hivyo, tuna Ptolemy, tuna Cleopatra VII, na kila mmoja wao anataka kuwa mfalme au mtawala, na kila mmoja wao anajaribu kumuua mwenzake. Vita vya wenyewe kwa wenyewe nchini Misri havifai kwa maslahi ya Roma kwa sababu wanategemea Misri kwa chakula ili kukidhi mahitaji ya himaya.

Kwa hivyo, Julius Kaisari anaenda, atajaribu kumwangusha Cleopatra na kuhakikisha kwamba Ptolemy anabaki kwenye kiti cha enzi. Kwa hivyo, anasubiri katika chumba cha mbele kwa ajili ya hadhira yake na Ptolemy wakati watu kadhaa wanaingia wakiandamana wakiwa wamebeba zulia hili kubwa. Wanafungua zulia lililokuwa mbele yake, na ni nini kinapaswa kuwa ndani ya zulia hili isipokuwa Cleopatra? Kwa hivyo, Cleopatra anajiwasilisha mbele ya Julius Kaisari, na mara moja anashangazwa na uzuri wake, anampenda.

Ptolemy anapofika kwa ajili ya mkutano wake na Julius Kaisari, pamoja na jenerali mkuu, anaona kwamba ameshindwa kwa njia ambayo hangeweza kutumaini kushinda. Kwa hivyo, Ptolemy anafungwa, na Kaisari anapanga kumfanya Cleopatra kuwa mtawala wa Misri. Naam, kwa watu wa Misri, hili halikukubalika kwa sababu bado walimpendelea Ptolemy kwa sehemu kubwa.

Na hivyo, watu wa Aleksandria walisimama na kuzingira jumba la kifalme. Kaisari amenaswa ndani ya jumba la kifalme, na kwa wakati huu, wanajeshi wake hawatoshi kumtoa kwenye tatizo hapa. Naam, Antipater anaona fursa.

Na kwa hivyo, analeta wanajeshi wa Kiyahudi, na analeta kundi la mamluki kutoka Nabatea na maeneo mengine, na wanashuka hadi Misri, ambayo ni safari rahisi kwao, na wanaendelea kumtoa Kaisari kutoka kwenye jumba la kifalme alimokuwa amenaswa. Kama neema ya msaada wao, Julius Kaisari anamtaja Antipater kuwa gavana wa Yudea. Heraclius anapata cheo kingine.

Anaitwa Ethnarch. Sasa, kuna tofauti gani kati ya majina haya? Hatujui kabisa, kwa sababu ukweli ni kwamba yanaonekana kubadilisha umuhimu mara kwa mara. Kwa hivyo, ni vigumu kuyaweka yote sawa, lakini mawakili wanaonekana kuwa zaidi ya jina la kijeshi, ilhali Ethnarch wanaonekana kuwa zaidi ya jina la kiraia.

Angalau katika hatua hii, tunaweza kusema hivyo. Zaidi ya hayo, hili lilikuwa jambo muhimu sana. Naam, ndiyo, zaidi ya hayo, wana wa Antipater, Phasael na jamaa mmoja anayeitwa Herode wamefanywa kuwa magavana, na tutazungumzia zaidi kuhusu Gavana Herode na, bila shaka, mengi zaidi kuhusu Gavana Herode.

Wanaitwa magavana. Herode anapewa eneo la Galilaya kuwa eneo lake, lakini Herode mara moja anasababisha fujo, kwa sababu mara tu anapotajwa kuwa gavana wa Galilaya, kuna ghasia zinazotokea huko Galilaya. Herode anazima ghasia kwa ukatili mwingi, na kundi zima la Wagalilaya wanauawa.

Wengi sana kiasi kwamba Baraza la Wayahudi lilihisi kwamba alikuwa amevuka mipaka, nao wakaamua kumfundisha kijana huyu somo. Kwa hivyo, walimwita aje mbele ya Baraza la Wagalilaya kujibu kwa matendo yake ya kuwaua Wagalilaya hawa. Naam, Herode alikubali kufika mbele ya Baraza la Wagalilaya, na akaingia na jeshi lake, akiwa na nia ya kuua Baraza lote.

Kwa bahati nzuri, Antipater aliweza kumzuia na kumwambia, hapana, mwanangu, usifanye hivyo. Tutacheza hivi kwa uzuri na rahisi. Kisha akaenda kwa Sanhedrini na kuwashawishi Sanhedrini wasifungue mashtaka yoyote dhidi ya Herode na badala yake waache tu tukio zima na kurudi nyumbani tena, jambo ambalo Sanhedrini ilikubali kufanya kwa kusita.

Herode, tangu mwanzo kabisa, anaonyesha aina ya mtu atakayekuwa: mtu mwenye shauku kubwa na mtu mwenye tamaa kubwa na mtu ambaye hachukulii matusi kirahisi. Sawa, sasa hapa kuna jambo ninalotaka kusesitiza hapa ni moja ya neema ambazo Julius Kaisari aliwapa watu wa Yudea, akijua, bila shaka, kidogo kuhusu historia yao kufikia hatua hii, akijua jinsi Antiochus Epifanes alivyojaribu kuwalazimisha kubadili dini ya Kigiriki na Ugiriki. Julius Kaisari alipitisha sheria iliyofanya Uyahudi kuwa dini iliyolindwa katika Milki ya Kirumi.

Hii ilimaanisha kwamba Wayahudi hawangeweza kulazimishwa kubadili dini. Hawangeweza kulazimishwa kumwabudu mfalme. Tazama, katika hatua hii, ibada ya kifalme ya Roma ilikuwa ikienea katika majimbo mengi.

Ilionekana kama ishara ya kujitolea kwako, ya utayari wako wa kuwa mchezaji wa timu, kujenga madhabahu kwa Kaisari kama roho ya Roma katikati ya miji yako na kisha kutoa dhabihu kwa Kaisari. Wayahudi hawakuruhusiwa kufanya hivyo. Badala yake, walichotakiwa kufanya ni kutoa dhabihu ya kila siku kwa Bwana kwa faida ya mfalme.

Na waliendelea kufanya hivi hadi wakati wa Uasi Mkuu walipokata sadaka hiyo. Lakini kwa vyovyote vile, ukweli kwamba Uyahudi sasa ni dini iliyolindwa ungefaa baadaye kidogo wakati Wayahudi walipokuwa wakijikuta wakijikuta wakijihusisha na masuala na watu kama Caligula na Nero, ambao walichukua taarifa zao kwa uzito na kufikiria kwamba kwa kweli walikuwa miungu. Na tumezungumzia kuhusu Philo wa Alexandria kwa kiasi kikubwa.

Ilibidi Philo aende Caligula wakati Caligula alikuwa amesisitiza kwamba sanamu yake iwekwe hekaluni huko Yerusalemu. Na alikuwa amewasilisha hoja zake na, unajua, sisi ni dini iliyolindwa. Jamani, huwezi kutufanyia hivi.

Hatimaye, Caligula, ilikuwa kama aina hii ya ajabu ya aina ya eneo la twilight kwa sababu Caligula anawachukua na kuwaonyesha kote Roma na anasema, angalieni mambo haya yote ya ajabu niliyoyafanya. Tazamani mambo haya mazuri niliyoyajenga. Na kisha hatimaye anawaambia, kama ninyi Wayahudi hamwezi kuamini kwamba mimi ni mungu kweli, nadhani mna wazimu tu.

Kwa hivyo, hakuna ninachoweza kufanya nawe. Rudi nyumbani. Vyovyote vile, 44 KK, mauaji ya Julius Caesar.

Naam, wakati Julius Kaisari anapoondolewa, tuna Cassius na Mark Antony, majenerali wengine wawili ambao sasa wanapigania udhibiti wa Milki ya Roma. Sio, sawa, hiyo sio himaya bado, Jamhuri ya Roma. Wanapigania sio tu udhibiti wa majimbo bali pia udhibiti wa Roma yenyewe.

Na, unajua, hivi ndivyo inavyotokea wakati labda tulikuwa tunafahamu hadithi ya Julius Kaisari kuchomwa kisu hadi kufa na wajumbe wote wa Seneti. Ni kwa sababu watu hawa walikuwa wakizidi kuwa na nguvu, na Seneti iliwaona kama tishio. Na kwa hivyo Julius Kaisari ilibidi aondolewe kwa sababu ya umaarufu wake mkubwa na kwa sababu ya ukweli kwamba waliogopa kwamba angekuwa mfalme, na Seneti haikutaka hilo.

Sasa, Cassius na Mark Antony, sasa ndio wanaocheza kwa mikono yao kuona ni nani kati yao anayeweza kuwa mtu mwenye nguvu zaidi katika Jamhuri ya Kirumi. Mnamo 43 KK, Cassius alishindwa na Mark Antony. Na wakati huo, Wayahudi walikuwa wakilazimishwa kumuunga mkono Cassius hadi wakati huu.

Na sasa, kwa mara nyingine tena, wanaogopa. Hii itamaanisha nini kwetu? Kwa sababu tulimuunga mkono adui wa Mark Antony. Naam, Mark Antony anasema tena, hei, unafanya unachopaswa kufanya.

Sitakuadhibu kwa hilo. Kwa hivyo, Wayahudi walijikuta, tena, wakisema kwamba mambo hayakuwa mabaya kama yalivyokuwa wakati huu. Kwa hivyo, huu ni mwaka wa 43 KK.

Mwaka 43 KK utakuwa mwaka mwingine muhimu kwa matukio huko Yudea kwa sababu mwaka 43 KK, Antipater, baba yake Herode, aliuawa kwa sumu. Na Herode, bila shaka, hakuweza kuthibitisha ni nani aliyefanya hivyo. Lakini hilo halikujalisha kwa sababu Herode alikuwa na mashaka yake.

Na hivyo, Herode aliwaua wauaji. Na aliitwa tena mbele ya gavana wa Kirumi kwa ajili ya hili. Na gavana wa Kirumi akasema hivyo ndivyo ningefanya.

Kwa hivyo, hakuadhibiwa kwa njia yoyote kwa sababu hiyo. Lakini nguvu zake mwenyewe, bila shaka, zinaanza kukua kwa sababu ya tukio hili. Mark Antony anamshinda Cassius, anaichukua Syria-Palestina yapata mwaka 42 KK.

Na tena, kwa sababu ya kampeni hizi zote, kwa sababu ya kiasi cha pesa alichotumia kujaribu kujenga himaya yake na kumshinda Cassius, Mark Antony hana pesa. Na kwa hivyo, Mark Antony analazimika kuongeza kodi tena. Hii haiwafurahishi Wayahudi hata kidogo.

Kuna jambo lingine linaloendelea hapa, na sababu nyingine kwa nini analazimika kuongeza kodi ni kwa sababu amejikuta amejihusisha na mwanamke huyo Cleopatra. Na kuna hadithi hii nzuri kuhusu wakati Antony anapomshinda Cassius kwa mara ya kwanza, kwamba Cleopatra anajua anahitaji kumshinda bwana mpya wa mashariki. Na kwa hivyo, aliamua kuonyesha utajiri wake wa hali ya juu.

Alikuwa na mashua iliyofunikwa kwa dhahabu, tanga zenye nyuzi za dhahabu kupitia hizo, na yeye mwenyewe akiwa amevaa kama mungu wa kike Aphrodite.

Alikuwa na kundi la nymph waliovaa nguo chache mbele yake. Meli hii ilienda kukutana na Mark Antony. Na anapoiona meli ikija ufukweni, ikimetameta kwenye jua, unajua, labda kuna mawazo mawili yanayomjia akilini mwake.

Zote mbili zinahusiana na tamaa, unajua. Lakini moja ni, jamani, jamani, angalia pesa. Na nyingine ni, namtaka mwanamke huyu.

Mark Antony alikuwa mtu wa kawaida. Alitoka katika tabaka la chini. Hakuwa mmoja wa watu hawa wa Kirumi wenye tabia ya kupindukia .

Alijitahidi sana kupanda ngazi. Wazo la kuwa na mwanamke huyu ambaye alikuwa mpenzi wa Julius Kaisari kama mpenzi wake lilikuwa zuri sana kwake kufikiria. Hata hivyo, alichogundua ni kwamba Cleopatra alikuwa karibu aondoe pesa zote zilizokuwa kwenye benki ili kufanya onyesho lake kubwa.

Sasa, Mark Antony alijikuta akijaribu kutafuta pesa ili kuendelea kumuunga mkono Cleopatra katika mtindo wa maisha aliouzoa. Kwa mara nyingine tena, Antigonus, mwana wa Aristobulus II, bado anazunguka-zunguka Yudea. Anaamua kufanya muungano na Waparathi.

Na kimsingi, wanachofanya ni kwamba Waparathi watampa wanajeshi anaowahitaji ili kushinda Yerusalemu na kuchukua Yerusalemu kutoka kwa Warumi. Na Waparathi

wanafikiri chochote kinachoipa Roma jicho jeusi ni jambo zuri, kwa jambo moja. Na labda hiyo ni sehemu yake.

Sehemu nyingine ni kwamba amewapa pesa nyingi. Na pesa zinazungumza. Na kwa hivyo, ana kundi hili la mamluki wa Parthia, jeshi hili la Parthia linaloshuka na kumsindikiza hadi Yerusalemu.

Wakati Antony akiwa Misri, akilalamika na kula chakula cha jioni na Kleopatra, Waparthia walivamia Palestina. Nao walivamia Yudea mnamo 40 KK. Hyrcanus aliondolewa madarakani kama kuhani mkuu.

Nao wakamkata masikio. Kwa nini wangemkata masikio? Kwa sababu mtu yeyote mwenye kasoro za kimwili za aina hii hakuruhusiwa kuhudumu kama kuhani mkuu. Wazo lilikuwa kwamba ilibidi uwe bila aina yoyote ya dosari.

Kwa hivyo, kwa kumkata masikio, waliweka wazi kwamba Hyrcanus hangekuwa kuhani mkuu tena. Phasaël, ambaye ni mwana mwingine wa Antipater, alikuwa gavana wa Yerusalemu wakati huu. Amekamatwa.

Anafanikiwa kumpelekea Herode ujumbe, akimwambia Herode kwamba anahitaji kukimbia kwa sababu ya uvamizi wa Waparthi hawa. Phasaël mwenyewe anajiua. Anajitupa chini na kujigonga kichwa chake kwenye mwamba.

Na hivyo anatoroka kuteswa na Waparthi. Herode anatoka Yudea. Na anaamua kwenda Misri, ambapo atajaribu kukutana na Mark Antony na kujaribu kutoza madeni na labda kuona kama anaweza kupata pesa ili aweze kurudi Yudea na kuirudisha nchi yake.

Lakini Antigonus anatawala sasa kama mfalme na kuhani mkuu wa Yudea. Na utawala wake utadumu kwa miaka mitatu, kuanzia 40 hadi 37 KK. Sasa, hatuwezi kusema kweli kwamba utawala wa Wahasmoni umekwisha, lakini tunaweza kuona kwamba unakaribia mwisho wake, sivyo? Antigonus ni mwana wa Aristobulus.

Aristobulus ni wa ukoo huo. Antigonus, baadhi ya watu wamesema yeye ndiye wa mwisho kati ya watawala wa Hasmonean. Hilo si sahihi kabisa.

Kwa sababu mmoja wa wajukuu wa Herode atakuwa mtawala. Na Herode mwenyewe si Mhasmoni, lakini mkewe alikuwa mtawala. Kwa hivyo, kupitia ukoo wa Wahasmoni, baadaye kidogo, mmoja wa wazao wa Herode atakuwa mfalme juu ya eneo hili tena.

Na kisha bado akimfuata, mwanawe pia atapewa eneo muhimu la kutawala. Kwa hivyo, huu sio mwisho kabisa wa hadithi ya Wahasmoni, lakini tunakaribia. Hebu tuzungumzie kuhusu Wahasmoni hao.

Je, walikuwa mashujaa kweli au hawakuwa mashujaa? Na hili ni jambo ambalo limejadiliwa, kwa kweli, kwa muda mrefu sana. Kwa sababu Wayahudi, kwa miaka mingi sana, hawakuwapenda hawa jamaa na walikuwa wakiwatukana. Ingawa, bila shaka, tuna Hanukkah na mambo yote ya aina hiyo.

Watawala wa baadaye wa Wahasmoni kwa ujumla walichukuliwa vibaya na Wayahudi. Hata leo, maoni hutofautiana sana. Baadhi ya wasomi wanadai kwamba waliokoa Uyahudi.

Nakumbuka nikisoma nukuu hii katika moja ya historia zamani sana. Ilisema kwamba Wahasmoni waliokoa Uyahudi kutokana na kutoweka. Hivi ndivyo walivyoisema.

Nami nikaona maneno hayo na taya yangu ikaanguka. Nilikuwa kama, subiri kidogo. Kulikuwa na Wayahudi pekee Yerusalemu? Samahani? Hapana, kulikuwa na Wayahudi kila mahali.

Kulikuwa na Wayahudi huko Parthia. Kulikuwa na Wayahudi huko Misri. Kulikuwa na Wayahudi huko Ugiriki.

Hukuwa ukiokoa Uyahudi. Ulikuwa ukiokoa aina maalum ya Uyahudi iliyokuwepo huko Yerusalemu. Na hilo, angalau, tunaweza kuwapa sifa.

Ndiyo, waliwaokoa Wayahudi huko Yerusalemu kutokana na kuteswa na kulazimishwa kuacha dini yao. Na ukweli, bila shaka, kwamba Yerusalemu ilizingatiwa kuwa jiji kuu na mahali muhimu kwa Uyahudi, hilo linaonyesha mengi. Je, kuna mtu mwingine angeweza kufanya hivyo? Labda.

Lakini ukweli ni kwamba, hakuna mtu mwingine aliyefanya hivyo. Ni Wahasmonia waliofanya hivyo. Walipigana ili kuhifadhi mila zao.

Lakini kwa upande mwingine, pia walitoa dhabihu baadhi ya mila zilizopendwa sana katika mchakato huo wote. Kwa mfano, utakatifu wa siku ya Sabato. Kama mwanzoni kabisa mwa uasi, walamua, eh, siku ya Sabato, sabato. mabbeth .

Ukitushambulia, tunapigana. Unajua? Mfuatano wa makuhani wa Wasadoki. Kwa miaka mingi isiyojulikana, kila kuhani mkuu huko Yerusalemu alikuwa mzao wa Sadoki.

Na sasa wanaacha mila hiyo na kujiweka kama makuhani wakuu na kwa namna fulani wanapuuza mila ambayo kwa kweli ilikuwa na mizizi yake katika Biblia yenyewe. Na pale ambapo Mungu alikuwa ametangaza kwamba alikuwa na agano la amani na ukoo na familia ya Sadoki. Kibaya zaidi, waliacha ukoo wa ufalme wa Daudi.

Biblia inasema kwamba Mungu alikuwa amemwahidi Daudi kwamba angekuwa na ukoo wa wafalme wa milele na kwamba ukoo huo hautakufa kamwe. Na bado Wahasmonia katika wakati wa Aristobulus walikuwa wameacha utamaduni huo kwa kudai cheo cha mfalme. Mambo ya kuvutia kuhusu hawa Wahasmonia waliokuwa wakipinga sana utamaduni wa Kigiriki.

Kila mmoja wao alichukua majina ya Kigiriki. Walijichukulia mitego mingi ya mamlaka ya Kigiriki. Waliwatendea maadui zao kwa njia sawa na jinsi Wagiriki wangewatendea maadui zao.

Na ninaposoma hadithi ya Wahasmoni na hasa miaka yao ya baadaye, nakumbushwa mistari kutoka kwa kitabu maarufu sana. Kitabu kinachoitwa Animal Farm. Kama umewahi kusoma kitabu hicho, unajua hadithi hapa kwamba wanyama huchukua shamba na wanaanza na kanuni hizi kuu za wanyama wote kuumbwa sawa.

Baada ya muda, nguruwe wanapoanza kudai nguvu na utawala wao, wanafikia hatua ambapo wanasema, wanyama wote wameumbwa sawa, lakini baadhi ya wanyama ni sawa zaidi kuliko wengine. Mwishoni mwa kitabu, nguruwe wanauza wanyama wengine kutoka shambani kwa wanadamu. Nguruwe huketi, hula pamoja na wanadamu, na kufurahia kinywaji pamoja nao.

Na inasema kwamba wanyama waliobaki shambani walitazama kupitia madirisha. Na inasema viumbe vilivyokuwa nje vilitazama kutoka nguruwe hadi mwanadamu na kutoka mwanadamu hadi nguruwe na kutoka nguruwe hadi mwanadamu tena. Lakini tayari ilikuwa vigumu kusema ni ipi ilikuwa ipi.

Nadhani hivyo ndivyo inavyotokea kwa Wahasmoni pia. Na je, si jambo la kushangaza kwamba nguruwe angekuwa mnyama ambaye angeweza kutupatia mfano wa mabadiliko ya Wahasmoni wanapozidi kustarehe katika ulimwengu huo wa Ugiriki na fitina za kisiasa za Milki ya Waseleucid?

Huyu ni Dkt. Anthony Tomasino katika mafundisho yake kuhusu Uyahudi kabla ya Yesu. Huu ni kipindi cha 12, Kuja kwa Roma.